

E
F
I
G
I

Vinerea trecută a fost dus la groapă, după 17 ani de la moarte, trupul regăsit al lui Ion Trivale. Mort cu capul pe mitralieră în primele săptămâni ale războiului, în prima linie, în fruntea companiei pe care, sublocotenent, o comanda, omul acesta era destinat cărților, gândirii, vieții interioare. Asta îi face moartea, nu mai dureroasă – căci o viață de om este o viață de om – dar adâncită de un înțeles, ce îi luminează de două ori mormântul lui de soldat.

Dintre toți morții de război ai Franței, umbra cea mai emoționantă este a lui Alain Fournier. Dintre toți morții Germaniei, amintirea cea mai patetică este a lui Georg Trakl. Amândoi treceau pragul adolescenței, amândoi îl treceau pe al morții.

Soldat și poet – sunt două vocații străine una de

Ion Trivale

alta, adverse aproape, dar pe culmi, în ceasurile mari, le unește pe amândouă un lucru, care s-ar chema eroism, dacă nu s-ar chema mai simplu: uitare de sine. Numai cine se uită pe sine este un adevărat poet și poate fi cu adevărat soldat.

Această dublă noblețe o salutau vinerea trecută, în Gara de Nord, ofițerii și soldații care veniseră să prezinte armele, amintirii lui Ion Trivale. Era salutul camarazilor de arme. Îl așteptam pe acela al camarazilor de scris. A lipsit.

Există o societate a scriitorilor. Nimeni nu s-a învrednicit să vină acolo, ca să se descopere în numele ei. Nici un cuvânt, nici un semn, nici o floare.

Ar fi numai o absență tristă, dacă ar fi cea dintîi. Dar numele lui Ion Trivale, scriitorul-soldat, a fost șters, cu știință sau fără știință, de oriunde ar fi trebuit să strălucească, pentru cinstea noastră a tuturor a cătinem un condei în mână. Când la Predeal s-a ridicat,

acum trei ani, monumentul lui Mihail Săulescu, au fost pomeniți acolo, în fața Regelui, toți scriitorii căzuți în război. Ion Trivale a fost uitat. Uitare ce nu-l putea lovi pe el, cel din eternitate, căci glonte care îl lovise din față anula pe totdeauna loviturile ce mai puteau veni din spate.

Adevărul este că Ion Trivale se chema pe numele lui de acasă Iosif Netzler. Și era evreu. Un evreu care trăise din plin drama spirituală a izolării lui și gândise cu luciditate toate punctele lui de contact cu o cultură românească în care se integra și în slujba căreia aducea un spirit critic dintre cele mai precise și mai pasionate. Marile lui studii publicate după 1910 în „Noua Revistă Română” revin mereu asupra problemelor pe care prezența lui pe acest pământ românesc le ridica într-o minte loială și într-o inimă deschisă.

Câțiva ani mai târziu, Iosif Netzler verifica totala lui sinceritate, murind.

Crede cineva, are cineva stupiditatea de a crede că o uitare poate să suprimă o moarte?

(„Rampa”, joi 23 noiembrie 1933)

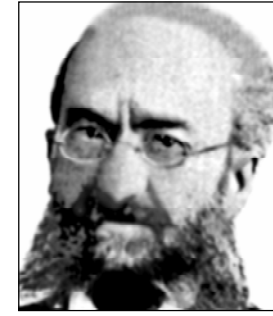
Dacă societatea noastră ar avea curajul de a-și pune față marile întrebări privitoare la alcătuirea ei, moartea izgonitului Tiktin ar trebui să provoace o serioasă revizuire de conștiință.

Cuvântul rostit de profesorul Iorga la Senat a fost, fără îndoială, emoționant. Articolul pe care tot domnia sa îl publica, două zile mai târziu, în „Neamul Românesc” a fost deasemeni un act de pietate. În sfârșit, omagiu adus de Academia Română, prin glasul profesorului Rădulescu-Motru, președinte al ședinței publice de vineri, a exprimat oficial doliul culturii românești la moartea bătrânului savant, pierdut dar nu uitat, în singurătatea lui de la Berlin. Toate acestea sunt frumoase, dar insuficiente. Insuficiente pentru că ele nu vor opri ca mâine, sub ochii noștri, un nou caz Tiktin să se repete. Destinul său de muncă și

La moartea lui Tiktin

de nedreptate nu se sfârșește cu o piatră de mormânt. Ostilitatea sălbatecă, refuzul orb, opacitatea totală, ce i-au stat înaintea lui Tiktin, sunt astăzi tot atât de crunte, ca pe vremuri. Antisemitismul rămâne încă reduta cea mai simplă, cea mai comodă și cea mai sigură a mediocrității organizate. În cultură sau în politică, în știință sau în economie, el oferă și astăzi diversiunea cea mai ușoară. Atât de ușoară, încât pentru a nu recurge la ea, îi trebuie un adevărat eroism moral.

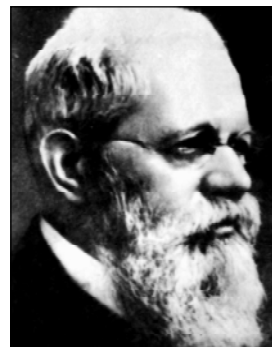
Moartea lui Tiktin ar putea fi o mustrare. Prin ce miracol de rezistență sufletească, acest om ultragiât în iubirea lui, mutilat în puterea lui de muncă, a stăruit decenii întregi în studiul unei culturi, care a făcut tot ce a putut ca să-l descurajeze? Prin ce miracol, omul

acesta gonit a rămas mai departe, de-a lungul unei lungi vieți admirabile prin modestia ei laborioasă, credincios unui legământ, ce nu-l lega decât pe el? Nimeni nu va răspunde. Nimeni nu-și va aminti – la Londra Moses Gaster, la Paris Lazăr Șeineanu, la Berlin H. Tiktin au trebuit să plătească cu pribegie greul păcat de a fi iubit limba românească, greul păcat de a fi servit spiritul și istoria ei.

Moartea trebuia să-l ajungă pe Tiktin într-o cameră de student, pentru ca astfel viața lui întreagă să capete o ultimă lumină tragică.

(„Rampa”, luni 30 martie 1936)

Anton Pann. O introducere de aproape o sută de pagini, numeroase note, numeroase planșe însoțesc textul, controlat cu prestigiul și rigoarea unei munci

Doctorul Gaster

La optzeci de ani, „în ciuda vârstei sale înaintate și a ochilor săi întunecați”, cum spune singur într-o emoționantă prefață, doctorul Gaster ne dă – în melancolica și târziu împăcarea lui depărtare de țară – o nouă ediție a lui

„care a început cu mai bine de cincizeci de ani, căci eu am început de la 1877 să mă ocup de dânsul”.

Care tânăr om de carte va ceti fără un sentiment de umilință aceste cuvinte modeste ale unui mare bătrân? Cine nu va primi drept o mare lecție de demnitate viața acestui om, oprit să lucreze, supus celui mai aspru regim, contestat, refuzat, alungat și continuându-și, totuși, din pribegia lui, din exilul lui, munca devotată, iubitoare pentru literatura și istoriografia românească?

Manuscrisele doctorului Gaster sunt de câțeva vreme în țară. Bătrânul savant a vrut ca cel puțin ele

să se întoarcă în patrie. Academia se află în posesia lor și – la toamnă, probabil – va face recepția lor oficială. Să nu ne întrebăm ce ar fi făcut doctorul Gaster, pus din tinerețe în fruntea unui institut universitar. Să nu ne întrebăm ce drumuri noi ar fi deschis studenților săi, dacă i-ar fi fost îngăduit să aibă studenți.

Nu. Să primim viața lui ca pe un simbol necesar, astăzi mai util decât oriând, mai mândru și mai consolator decât oricând.

Și să nu rostim cu glas tare ceea ce el are blândețea, resemnarea și ironia de a tăcea, când după o așa de zbuciumată și fertilă viață, semnează: „M. Gaster, în preajma anului al optzecilea al vieții mele, în iulie 1935, în casa mea – 193, Maida Vale London W 9”.

(„Rampa”, luni 22 iunie 1936)

„Tipul” evreului în opera lui Marcel Proust

Când anumite considerații de istorie literară vor încerca să-l revendice pe scriitorul francez Marcel Proust – evreu după mamă – pentru gloriile esențiale ale neamului lui Israel, obiecții serioase vor putea fi făcute. Autor al unui roman de peste trei mii de pagini, adevărată epopee și istorie vie a Franței contemporane, acest mare creator n-a fost ispitit decât lăaturalnic și întâmplător de problemele puse spiritului și existenței iudaice în primii ani ai veacului acestuia, căruia el a vrut să-i fie și cel mai de seamă cronicar.

O operă cu un cadru închizând patruzeci de ani de viață socială a Franței nu putea ignora nodul ei principal, centrul ei motor, punctul nevralgic de la care configurația sufletească și politică a țării acesteia avea să se schimbe profund. Afacerea Dreyfus exprimă și rezumă toate frământările și conflictele ivite între două mentalități și între două timpuri. Soluția ei este în realitate nu sfârșitul unui proces și al unei chestiuni personale, ci soluția unui imens proces social, deznodământul unui conflict de proporții enorme și pragul social către zorii altei epoci.

Evident, acest cadru de realități nu putea fi ocolit. Opera lui Marcel Proust era nevoită să-l cuprindă. După cum Anatole France pornind să scrie o „istorie contemporană” a trebuit să-și grupeze toți eroii în jurul afacerii Dreyfus, tot astfel și Proust și-a situat lumea romanului său în vecinătatea acestui eveniment. Uneori o simplă aluzie, alteori un

nume propriu, o localitate sau o dată îi amintea cititorului în care timp anume trebuie să se situeze și în așteptarea căreia întâmplări. Tragedia Franței, divizată nu de partea dreptății și a nedreptății, cât mai ales de partea trecutului mort și a viitorului, este prezentă în întreaga operă, asemeni unei ape subterane gata să țâșnească prin prima crăpătură a pământului.

Ei bine, care este atitudinea romanțierului față de această dramă? Evident, atitudinea lui morală și interioară, pentru că nu poate fi vorba de o intervenire grosolană în economia operei și nici de o judecată directă a faptului. Nici una. Marcel Proust, acest tip de mare pasionat, făcând să vibreze totdeauna în dosul unui cuvânt un sentiment și în dosul unei formule de politeță o sinceră simpatie, înregistrează de astă dată evenimentul procesului cu o indiferență de cronicar. Afacerea Dreyfus îi solicită atenția întrucât e un fapt de o amploare ce nu se poate neglija, dar nu-l preocupă, nu îl emoționează, nu îl câștigă. O pomenește în detalii, o face să intre în viața onora dintre eroii săi, o comentează prin gura unui duce și apoi prin mintea unei bucătărese, o înseamnă, ici și colo, ca pe un zvon îndepărtat sau ca pe o catastrofă imediată. Dar tuturor acestora nu dă o semnificație personală. El nu participă la emoția colectivă a societății. Nu acceptă nici o parte, nici pe cealaltă, le observă pe amândouă.

Această lipsă de atitudine, pentru cine cunoaște frumoasa figură morală a omului

Proust, nu este greu de explicat. Pasionat de evenimentele lăuntrice și de marile tragedii ale sufletului, el coboară în inimile oamenilor și îi cunoaște în ce au ei mai personal și mai intim. Ce puteau să însemne nenorocirile și accidente de afară, când el știa că adevăratele dureri nu se trăiesc decât în imaginație? Și cum l-ar mai fi interesat un eveniment politic – oricât de mare – când el aflase că o singură variație personală de dispoziție sufletească poate depăși în intensitate și largime emoțională prăbușirea unui întreg imperiu?

Așadar, de vreme ce sub aspectul social problemele vieții evreiești nu l-au interesat deloc, Marcel Proust ar mai putea fi reclamat drept un exponent al neamului mamei sale?

Nu cu multă greutate, cineva ar putea să găsească și alte argumente care ar îndreptăți un răspuns negativ la această întrebare. Galeriei personajelor proustiene nu i-a lipsit tipul evreului: familia Bloch. Un bunic desfrânat, un tată prost, vanitos, nedelicat, lacom, o fiică nerușinată, practicând cele mai dubioase perversități sexuale și, în sfârșit, un fiu nu lipsit de inteligență, dar prost crescut, impertinent, grosolan, intrând cu nerușinare în viața cuiva, insinuându-se fără modestie în saloane, afectând o cultură pe care nu o are, snob, răutăcios și meschin în tot ceea ce face – iată membrii singurei familii evreiești prezentă în imensul roman al lui Marcel Proust. Inutil să spunem că nu se poate citi în faptul acesta nici o semnificație

alta decât de ordin estetic și că este perfect străin de „intenții”! Cine ar vrea să tragă vreo concluzie de aici, ar trebui să afle că în vecinătatea acestei familii de oameni respingători și de suflete mici, Marcel Proust a creat un alt evreu, Charles Swan, unul din evreii principali ai romanului, evocat cu o simpatie unică și urmărit cu o sinceră emoție de-a lungul tuturor dramelor sufletești, ce îi este dat să le întâmpine. Un tip de o nobilă distincție intelectuală, generos și limpede, om de autentică cultură și perfect bun gust. Cine ar citi romanul cu stupida intenție de a sublinia atitudinea romanțierului față de probleme, pe care nu și le-a pus, ar putea să vadă în relațiile Bloch – Charles Swan un procedeu romantic de antiteză.

În realitate, nici Bloch nici Swan nu sunt studiați întru cât sunt evreii, ci întru cât sunt oameni. Nu există în opera lui Proust un tip de „rasă”; există numai categorii sociale și sufletești.

În acest sens, titlul acestor însemnări devine fără cuprins. Concluzii, într-un fel sau altul, nu se pot trage. Întrebarea noastră de la început rămâne în picioare. Este Marcel Proust un reprezentant al spiritului iudaic?

Vom încerca într-un articol viitor* să arătăm de ce – din alt punct de vedere al constatărilor de azi – răspunsul trebuie să fie afirmativ.

(„Știri din lumea evreiască”, 9 febr. 1929)

* În numerele următoare ale ziarului unde au apărut însemnările de mai sus nu există o continuare. Poate autorul a reluat discuția mult mai târziu sau, poate, în altă parte. Sau, eventual, colecția la îndemână, de la Biblioteca Academiei, nu este completă.